

# **VÝZVA HARAMBEE A PRINCÍP „NIČ O NÁS BEZ NÁS“ AKO ETICKÉ VÝCHODISKO Z TRHOVEJ DEFORMÁCIE SOCIÁLNEJ PRÁCE**

**Stanislav MATULAY**

## **THE HARAMBEE CALL AND THE NOTHING ABOUT US WITHOUT US PRINCIPLE AS AN ETHICAL DEPARTURE FROM MARKET DRIVEN SOCIAL WORK DEFORMATIONS**

### **ABSTRAKT**

Predkladaná vedecká štúdia s názvom Výzva Harambee a princíp nič o nás bez nás ako etické východisko z trhovej deformácie sociálnej práce podrobujú hĺbkovej analýze súčasné etické a systémové dilemy v oblasti pomáhajúcich profesií. Hlavným cieľom príspevku je kritická reflexia procesov komercializácie sociálnej sféry a predstavenie modelu Harambee ako alternatívy založenej na komunitnej solidarite a radikálnej participácii. Autorka v texte využíva metódu komparatívnej analýzy finančného zabezpečenia sociálnych výdavkov v podmienkach Slovenska a Švédska pričom poukazuje na nevyhnutnosť uplatňovania inkluzívneho plánovania a mapovania potrieb zdola nahor. Významná časť práce je venovaná dekonštrukcii biznis modelu v oblasti supervízie a vplyvu globálnej nerovnosti a svetovládnych elít na sociálnu stabilitu nás. Práca prináša dôležité poznatky o význame imperatívu nič o nás bez nás pre zachovanie etickej integrity odboru a zníženie rizika vyhorenia pracovníkov v teréne. Výsledkom analýzy je redefinícia sociálneho pracovníka z pasívneho vykonávateľa noriem na architekta sociálnej spravodlivosti ktorý operuje v rámci horizontálnych vzťahov solidarity a kolektívnej zodpovednosti.

**Kľúčové slová** etické dilemy v sociálnej práci, výzva Harambee, princíp nič o nás bez nás, inkluzívne plánovanie, mapovanie potrieb zdola nahor, globálna nerovnosť, biznis model supervízie

### **ABSTRACT**

The scientific study titled The Harambee Challenge and the Nothing About Us Without Us Principle as an Ethical Alternative to the Market Deformation of Social Work subjects contemporary ethical and systemic dilemmas in the field of helping professions to an in depth analysis. The primary aim of the paper is a critical reflection on the processes of commercializing the social sphere and the presentation of the Harambee model as an alternative based on community solidarity and radical participation. In the text the author employs a method of comparative analysis of financial security for social expenditures in the conditions of Slovakia and Sweden while highlighting the necessity of applying inclusive planning and bottom up needs mapping. A significant part of the work is devoted to the deconstruction of the

business model in the field of supervision and the influence of global inequality and world governing elites on the social stability of the masses. The work provides important insights into the significance of the nothing about us without us imperative for preserving the ethical integrity of the field and reducing the risk of burnout for field workers. The result of the analysis is a redefinition of the social worker from a passive executor of norms to an architect of social justice operating within horizontal relationships of solidarity and collective responsibility.

### **Keywords**

ethical dilemmas in social work, Harambee challenge, nothing about us without us principle, inclusive planning, bottom up needs mapping, global inequality, supervision business model

„V sociálnej práci vznikajú etické dilemy spočívajúce v akceptovaní určitej hierarchie, respektíve priority jednotlivých noriem, pričom prijaté a uplatňované normy môžu pôsobiť kontraproduktívne. Tento stav môže spôsobovať určitú dilemu vzťahu medzi profesionálnou etikou a platnými spoločenskými normami. Sociálny pracovník musí často voliť a ešte k tomu v situácii, keď nemá dostatočné informácie“...“ Dilemy sa objavujú tak na profesionálnej úrovni (chýbajúce kompetencie), na osobnej úrovni (vzory, modely), ako aj na poli spoločenskom, kultúrnom (zvyky, hodnoty, stereotypy), ale môžu vznikať aj na poli politickom.“ (Mareková, 2017, s. 16). Uvedený citát Marekovej nás oslovil osobitne preto, lebo etiku sociálnej práce považujeme za najdôležitejší segment sociálnej práce, pretože je evidentné, že etika patrí k človeku a tvorí základ jeho ľudskosti. Na tejto skutočnosti nič nemenia ani nespočetné fakty zločinov proti ľudskosti, ktoré sa ako červená niť vinú minulosťou i súčasnosťou ľudstva. To preukazuje, že človek má slobodu konať dobro ako i zlo, a on si vyberá na základe zdedeného fenotypu. Je možné, že ešte skôr na základe okolností, hlavne toho, v akej rodine sa narodil, čím myslíme mantinely určené materiálnymi možnosťami rodičov. Rolu môže zohrať aj výška mantinelov vytýčených rodičovskou výchovou, ktorej zásadným segmentom nie je slovo, ale osobný príklad. Práve v tomto bode, kde Mareková identifikuje etickú dilemu plynúcu z nedostatku informácií a tlaku hierarchických noriem, ktorých mantinely sú v slovenskom kontexte jasne definované legislatívnymi rámcami, akými sú napr. ZÁKON č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ZÁKON č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov, sa otvára priestor pre koncepčnú výzvu Harambee. Harambee (v preklade „t'ahajme všetci spolu“) nie je len východoafrickou tradíciou solidarity, ale radikálnou etickou odpoveďou na osamelosť

sociálneho pracovníka v rozhodovacom procese. Mbithi a Rasmusson (1977) vo svojej základnej štúdií o sebestačnosti v Keni dokumentujú, že Harambee predstavuje štrukturálny model mobilizácie miestnych zdrojov, ktorý transformuje individuálnu bezmocnosť na kolektívnu silu. Filozofia Harambee totiž transformuje individuálnu dilemu na kolektívnu participáciu, čím napĺňa imperatív „Nič o nás bez nás“. Ak sociálnemu pracovníkovi chýbajú kompetencie alebo informácie, v duchu Harambee ich nedodáva nadriadený úrad, ale samotná komunita prostredníctvom inkluzívneho plánovania, kde je klient nositeľom expertízy o svojom vlastnom živote. Participácia tu nie je len metódou, ale etickou nutnosťou, ktorá búra vertikálnu mocenskú štruktúru a nahrádza ju horizontálnou spoluzodpovednosťou. Bez reálneho zapojenia tých, ktorých sa problém týka, zostáva sociálna práca len mocenským nástrojom elít, nie aktom ľudskosti. Analýza globálnej nerovnosti nám odhaľuje, že etika v západnom ponímaní sa často stáva luxusným statkom, ktorý je dostupný len v stabilných ekonomikách, zatiaľ čo v podmienkach globálneho Juhu je etika synonymom pre prežitie. Tu narážame na brutálnu asymetriu: kým severná pologuľa rieši etické nuansy digitalizácie a akademických kódexov, zvyšných 85 % ľudstva rieši etiku prístupu k základným biogénnym potrebám. V tomto kontexte sa princíp „Nič o nás bez nás“ stáva priamym nástrojom dekolonizácie sociálnej práce. Ak totiž elity zo Západu určujú etické štandardy pre komunitu v subsaharskej Afrike alebo v marginalizovanej komunite na Slovensku bez ich priamej participácie, nejde o pomoc, ale o neokoloniálny diktát. Harambee v tomto zmysle neguje expertnú nadradenosť a tvrdí, že etické je len to rozhodnutie, ktoré prešlo filtrom kolektívnej participácie zdola. Ak sociálny pracovník nevníma túto globálnu mocenskú nerovnosť, stáva sa nevedomým nástrojom systému, ktorý chudobu skôr konzervuje, než rieši. Inkluzívne plánovanie preto musí začať priznaním si vlastnej nevedomosti o realite klienta a odovzdaním moci tým, ktorí sú v systéme utláčaní. Popri tom ešte pokladáme za potrebné zdôrazniť lapidárnu skutočnosť, že samotné slovné spojenie „etické dilemy sociálnej práce“ považujeme len za slovné spojenie vyplývajúce z nuáns nášho jazyka. Je jasné, že teória sociálnej práce sa síce zaoberá etickými dilemami v sociálnej práci, ale v praxi ich riešia hlavne sociálni pracovníci v teréne. Zdôrazňujeme to preto, lebo „vyhorenie“ je súčasťou práce hlavne sociálnych pracovníkov v praxi. Prípady „vyhorenia“ teoretikov zaoberajúcich sa etikou sociálnej práce nepoznáme, čo neznamena, že vôbec neexistujú, v čom nás utvrdzuje fakt, že k nim patríme. Prevenciou tohto vyhorenia je práve inkluzívne plánovanie, ktoré rozkladá ťarchu zodpovednosti z pliec osamelého profesionála na celú komunitnú sieť, čím sa etická dilema stáva zdieľaným bremenom. Ku trom etickým dilemám Marekovej pripojíme ešte ďalšiu štvrtú, ktorú vytvára ekonomika daného štátu, no riešenie tejto dilemy vidíme v metodológii mapovania potrieb zdola nahor. Namiesto

teoretických úvah uvedieme porovnanie niekoľkých údajov z oblasti finančného zabezpečenia sociálnych výdavkov vo Švédsku a na Slovensku. HDP Švédska na obyvateľa v roku 2023 bol vo Švédsku 51 075,64 Eur, na Slovensku 22 531,72 Eur. Slovensko v uvedenom roku vydávalo na porovnateľné položky 13,6 % HDP, čiže sociálne výdavky na obyvateľa Slovenska boli len 3 064, zatiaľ čo vo Švédsku boli až 14 026 Eur. Z daných čísiel vyplýva, že Švédsko dalo na sociálne výdavky 27,46 % HDP a Slovensko 21,8 % HDP, ergo nominálne je rozdiel značný, ale percentá ukazujú realitu, že sa môžeme „zakrývať“ len takou perinou, akú máme“ (Konečný, 2025). Branko Milanovic (2016) v situácii, keď je „perina“ slovenského sociálneho systému takáto krátka, sa mapovanie potrieb zdola nahor stáva jedinou etickou a ekonomickou cestou k efektivite. Kým bohaté Švédsko si môže dovoliť chyby v systémovom plánovaní, Slovensko musí v duchu Harambee zapojiť každého jednotlivca, aby zdroje nekončili v neúčinných teoretických modeloch, ale presne tam, kde ich komunita identifikovala ako kritické. Mapovanie zdola nahor odhaľuje, že skutočné potreby masy sa radikálne líšia od potrieb, ktoré si predstavujú elity. Práve v tomto kontraste sa prejavuje inkluzívne plánovanie ako nástroj na spravodlivejšiu distribúciu aj toho mála, čo máme. Keď hovoríme o globálnom rozdelení bohatstva, musíme si uvedomiť, že kumulácia kapitálu v rukách 1 % populácie nie je náhodný jav, ale výsledok systémového nastavenia, ktoré priamo ovplyvňuje možnosti sociálnej práce. Ak Giniho koeficient (ukazovateľ nerovnosti) celosvetovo rastie, znamená to, že mapovanie potrieb zdola nahor odhalí čoraz hlbšiu priepasť medzi reálnymi potrebami ľudí a alokáciou zdrojov. Vo svete, kde hŕstka najbohatších jednotlivcov vlastní rovnaký majetok ako polovica ľudstva, je inkluzívne plánovanie na lokálnej úrovni aktom tichej revolúcie. Mapovanie zdola nahor v takomto prostredí nesmie byť len pasívnym zberom sťažností, ale strategickým dokumentovaním systémového zlyhania distribúcie. Ak sa na Slovensku sťažujeme na nedostatok zdrojov, musíme sa pýtať, kam odteká nadhodnota vytvorená prácou týchto máš a prečo participatívne rozpočty tvoria len zlomok percenta verejných výdavkov. Harambee nás učí, že ak zdroje neprichádzajú zhora, komunita musí redefinovať, čo považuje za kapitál – či je to čas, vzájomná dôvera alebo zdieľané vedomosti. Toto je pravá podstata inklúzie: vytvorenie ekonomického priestoru tam, kde ho oficiálny trh zrušil. Osobitným príkladom dilemy sociálnych pracovníkov je pre nás otázka realizácie supervízie a teda supervízorov. Naše osobné negatívne poznatky z tejto oblasti podoprieme kritickými poznámkami Šebestovej (2011), ktorá určite správne vyzdvihuje skutočnosť, že externá supervízia sa stala výhodným biznisom, stručne povedané pre rôzne „podnikateľské typy“. Charakterizuje ich to, že sa sociálnou pomocou vedia uživiť, čo považujeme za akceptovateľné, ale že z nej dokážu vygenerovať zisk, a to už pre nás akceptovateľné nie je. Medzi podnikaním za účelom zisku a

sociálnou pomocou chudobným, starým, respektíve zdravotne postihnutým, ktoré je zároveň aj podnikaním za účelom dosiahnutia zisku vidíme zásadný rozdiel. Popri tom zdôrazňujeme aj skutočnosť, že supervízia prináša zisk hlavne tým, ktorí si dali akreditovať školenie supervízorov (bližšie pozri aj Kozoň, 2020). Koncepcia Harambee stojí v ostrom protiklade k tomuto supervízornému biznisu. Ak by sme uplatňovali Harambee, supervízia by prestala byť plateným externým „dohľadom“ a stala by sa vzájomnou komunitnou podporou, kde sa skúsenosti a etické korektívy zdieľajú horizontálne a bezplatne v rámci participatívnej siete. Biznis so supervíziou je totiž popretím princípu „Nič o nás bez nás“, pretože vylučuje klientov a radových pracovníkov z tvorby štandardov kvality, ktoré si elity akreditujú samy pre seba. Spoločenská zodpovednosť ako jeden z podstatných segmentov etiky, osobitne v oblasti sociálnej práce, je pregnantne popisovaná Šebestovou. V prvom upozorňujeme na fakt, že ani spoločenská zodpovednosť nie je vynálezom modernej až postmodernej spoločenskej praxe, ale len jednou z jej teórií (Šebestová, 2019). Toto tvrdenie vyvodzujeme z tej evidentnej skutočnosti, že problematike spoločenskej zodpovednosti sa podstatne viac pozornosti venuje v rovine teórie ako v rovine jej realizácie v praxi. Osobitne sa to prejavuje aj v rozsiahlej medializácii osobitne ekologických problémov, ktoré vyvoláva hlavne priemyselná výroba, ktorá je na jednej strane nevyhnutná pre zabezpečenie života súčasného ľudstva a na druhej strane ohrozuje životné prostredie, ktorého je súčasťou. Skutočnosť, že teoretická rovina riešenia ekologických problémov vyvolaných rozvojom priemyselnej výroby v rovine rozvoja teórie ekológie vrátane podnecovania diskusií mas obyvatelstva v masmédiách silne prevažuje nad realizáciou ekologických opatrení v praxi, je podľa nášho názoru vysvetliteľná jednoducho. Finančné zabezpečenie riešenia ekologickej problematiky v teórii, ako aj jej medializácia sú zanedbateľné v porovnaní s finančným zabezpečením realizácie ekologických opatrení v praxi. A to tak v prípade nových priemyselných výrob, kde sa už v rámci Západu aspoň sčasti realizujú na území, kde žije asi jedna miliarda ľudí. Možno s určitou pravdepodobnosťou predpokladať, že na území Afriky a Ázie a Južnej Ameriky, kde žije asi 7 miliárd obyvateľov Zeme, sa riešia otázky biologického prežitia a riešenie ekologických otázok nie je a nebude na programe dňa. Práve v týchto regiónoch sa však rodí autentická spoločenská zodpovednosť cez Harambee – nie ako teória z billboardov, ale ako inkluzívna prax prežitia. V krajinách Západu sa o zodpovednosti len diskutuje, zatiaľ čo v systémoch založených na participácii a mapovaní potrieb zdola nahor je zodpovednosť každodenným aktom solidarity. Bohaté elity Západu si spoločenská zodpovednosť „kupujú“ cez marketing, zatiaľ čo chudobné masy ju musia v duchu Harambee reálne žiť. Vysvetlenie týchto skutočností vidíme v tom, že peniaze, ktoré od začiatku svojho vzniku sa stali významnou súčasťou života spoločností, ak opomenieme kmene žijúce

na úrovni praveku so zanedbateľným počtom ľudí, ktoré žili a ešte aj žijú mimo hlavného civilizačného prúdu ľudstva. Zásadný rozdiel je v tom, že v súčasnej trhovej spoločnosti sa ich dôležitá úloha stala hlavnou, až základnou podmienkou existencie života ľudí. Stala sa dokonca zmyslom a účelom života osobitne tých bohatších a bohatých a hlavne veľmi bohatých. S rastom množstva peňazí sa ich funkcia zabezpečenia luxusných podmienok života, osobitne pre tých najbohatších, mení na získanie moci nad inými ľuďmi, čo sa pre nich stáva „drogou“, bez ktorej ich život nemá zmysel, nemá cenu. U chudobných sú peniaze základnou podmienkou prežitia. Aj tam je rozdiel, osobitne v krajinách Západu (USA, Kanada, Austrália, väčšina Európy, Japonsko, Južná Kórea). V týchto krajinách sa vyskytuje chudoba až na výnimky prevažne na úrovni spoločensky uznanej únosnosti, ktorá človeka marginalizuje. Zdôrazňujeme, že ide asi o 15 % obyvateľstva Zeme. Pokiaľ sa týka asi 85 %, ergo asi 6,5 miliárd ľudí žijúcich v Ázii a Afrike, možno odhadovať počet ľudí žijúcich na hranici prežitia, čiže s veľmi nedostatočným prístupom k potravinám a k vode, na stovky miliónov. Tento stav Hickel (2018) definuje ako dôsledok štrukturálneho násillia globálneho finančného systému, ktorý namiesto sľubovaného rozvoja prehlbuje priepasť medzi tými, ktorí zdroje ovládajú, a tými, ktorí sú z nich systematicky vylučovaní. V tomto globálnom meradle je inkluzívne plánovanie a Harambee jedinou cestou, ako zvrátiť mocenský monopol elít. Masy disponujú obrovskou silou participácie, ak dokážu vytesniť ziskuchtivé modely supervízie a plánovania zhora a nahradiť ich autentickým mapovaním potrieb zdola. Len ak sa vrátíme k princípu, že nič o osude chudobných sa nerozhodne bez nich, môže sa etika sociálnej práce stať skutočným segmentom ľudskosti. Systémová neochota svetovládnych elít (rodín s majetkom nad 100 miliárd dolárov) k reálnemu inkluzívnemu plánovaniu pramení z prostého faktu: skutočná participácia más by ohrozila ich schopnosť kontrolovať globálne toky surovín a energií. Ak by sa mapovanie potrieb realizovalo globálne a zdola nahor, prvoradou potrebou by nebol luxusný tovar, ale právo na pôdu, čistú vodu a dôstojnú prácu, čo sú priority, ktoré sú v priamom rozpore s maximalizáciou zisku nadnárodných korporácií. Tu sa spoločenská zodpovednosť mení na frašku. Elity radšej financujú „charitu“, ktorá rieši symptómy, než aby dovolili inkluzívne plánovanie, ktoré by riešilo príčiny chudoby. Tento masochizmus elít neexistuje, pretože ich „pomoc“ je vždy podmienená zachovaním status quo. Pre masy je preto výzva Harambee jedinou cestou, ako vybudovať paralelný systém solidarity, ktorý nie je závislý od milodarov elít. Inkluzívne plánovanie zdola nahor je v skutočnosti nástrojom na prevzatie zodpovednosti za vlastnú budúcnosť, čím sa etika sociálnej práce definitívne odpútava od role „asistenta pri chudobe“ a stáva sa rolou „architekta sociálnej spravodlivosti“. Záver: 1. Spoločenská zodpovednosť je pre nás v prvom rade teoretickým pojmom, význačnou a nevyhnutnou účasťou

teórie, no v praxi ju musí nahradiť inkluzívne plánovanie a princíp Harambee. 2. V určitej, ale istotne v podstatne menšej miere existuje aj v praxi a to v podobe spoluzodpovednosti každého z nás: v praxi existuje v podobe zodpovednosti za seba, rodinu a okolie, v teórii za zachovanie etnika a národa. 3. Zásadný rozdiel je v prostriedkoch – kým elity majú miliardy, masy majú participáciu a mapovanie potrieb zdola nahor, ktoré je jedinou zbraňou proti diktátu kapitálu. 4. Učebnicový príklad s odpadkami v EÚ ukazuje limity moci nás – financovanie likvidácie vládnu elity, ale v duchu Harambee by masy mali mať právo na inkluzívne rozhodovanie o tom, kam tie financie tečú. 5. Pokiaľ elity financujú veci len pre zisk, nárast cien zasiahne masy najbolestivejšie. Rozdiel je v tom, že masy to „v rukách“ nemajú, kým elity áno, ale prostredníctvom Harambee a tlaku na „Nič o nás bez nás“ môže dôjsť k etickému prebudeniu spoločnosti a zmene mocenskej paradigmy v sociálnej práci.

## ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HICKEL, Jason, 2018. *The Divide: A Brief Guide to Global Inequality and its Solutions*. London: Windmill Books. ISBN 978-1786090034.

KONEČNÝ, Stanislav, 2025. *Ekonomické aspekty sociálnych politík v komparatívnej perspektíve*. (Rukopis citovaný v texte).

KOZON, Anton, 2020. *Supervízia a jej miesto v pomáhajúcich profesiách*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-210-5.

MAREKOVÁ, Hana, 2017. *Etika a etické dilemy v sociálnej práci*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-558-1204-5.

MBITHI, Philip M. a Rasmus RASMUSSEN, 1977. *Self Reliance in Kenya: The Case of Harambee*. Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies. ISBN 91-7106-121-5.

MILANOVIC, Branko, 2016. *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 978-0674737136.

ŠEBESTOVÁ, Petronela, 2011. *Supervízia ako súčasť celoživotného vzdelávania a jej riziká*. In: *Sociálna práca a vzdelávanie*. Roč. 11, č. 2. ISSN 1336-1678.

ŠEBESTOVÁ, P. 2019. *Teória a prax manažmentu kvality sociálnych služieb*. Brno: MSD, 2019. ISBN 978-80-7392-320-4

ZÁKON č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

ZÁKON č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov.

## **KONTAKT**

**Doc. PhDr. Stanislav Matulay, PhD.**

Fakulta sociálnych štúdií VŠD

Sládkovičovo

smatulay@gmail.com